

питання правового та патріотичного виховання здобувачів вищої освіти ЗВО зі специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану: матеріали наук.-теорет. конф., присвяч. Дню науки та пам'яті С. М. Легуші (Київ, 19 трав. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 153-156.

8. EL Strategy [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт The European Lotteries Association. – Режим доступу: <https://www.european-lotteries.org/mission-and-strategy>.

9. Погорецький М.А. Топорецька З.М. Гральний бізнес: історія та правове регулювання. Київ, Алерта. 2014. 92 с.

10. Топорецька З., Слободніченко М., Аймедов К., Синіцька Т., Шум С., Олійник О. Звіт за результатами першого в Україні національного дослідження у сфері ігрової залежності. Київ, 2023. 149 с.

Усачова Катерина Сергіївна,
доцент кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук

МОВА ТА НАЦІОНАЛЬНА САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Восени 2022 року американський історик Тімоті Снайдер (Timothy Snyder) прочитав у Єльському університеті курс лекцій «The Making of Modern Ukraine», присвячений Україні, передусім історії, але й ширшому розумінню місця України у світопросторі. У третій лекції, яка відбулася одразу після повернення Снайдера з України, він зазначив: багато українських солдатів досі спілкуються російською мовою, але на блокпостах вони звертаються до тебе вишуканою українською мовою, якщо ти можеш відповісти такою ж гарною українською, ти вже частково пройшов перевірку, ще до демонстрації документів. Підсумок сказаного: «The language itself is the first checkpoint» [1] (Мова є першим блокпостом – пер. авт.).

Крім очевидного висновку про важливість української мови, звертає на себе увага побіжна згадка про повсякденне спілкування російською мовою в суспільстві, яке загалом, хоч на якомусь рівні, знає державну мову країни – українську мову (інакше перейти швидко на вишукану українську ніхто б не зміг). А також свідомий перехід на українську мову для позначення поділу «свій-чужий», незалежно від попередньої побутової практики.

Перехід на українську мову (свою) як показник вибору власної приналежності та відмежування від чужого (російського) – явище характерне для значної частини українського суспільства після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну 2022 року (хоча

тенденції до відмежування, зокрема на мовному рівні, можна помітити від 2014 року та початку війни загалом).

Метою розвідки є огляд актуальних тенденцій до самоідентифікації за мовою в українському суспільстві, а також з'ясування характерних ознак такої самоідентифікації під час повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Протягом 2022 року та, особливо, на початку 2023 року тема вживання української мови почала набувати все більш організованого, навіть аналітичного, обговорення та охоплення, порушивши питання співвідношення між мовною ідентичністю та мовною практикою.

Так, опитування проведене Фондом «Демократичні ініціативи» в грудні 2022 року засвідчило, що «у 2022 році зросла частка громадян, які вживають українську мову в повсякденному житті, порівняно з 2021 роком. Якщо у 2021 році цей показник становив 64%, то у 2022-му він зріс до 71%. Водночас рівень вживання російської мови знизився на майже 10%.»; «Зросла й частка громадян, які вважають українську мову рідною. Якщо у 2021 році частка населення, котра вважала українську мову рідною, становила 77%, то за рік вона зросла до 87%.» [2]

Ще одне дослідження демонструє вплив початку війни (2014 рік) на ставлення до мови. Так, соціологічна група «Рейтинг» у березні 2022 року провела загальнонаціональне опитування щодо мовного питання в Україні. Відповідно до результатів цього опитування, упродовж десятиліття – з 2012 до 2022 рр. – «кількість тих, хто вважає українську мову рідною, зросла з 57 % до 76 %»; водночас «стало зменшується російськомовний сегмент українців. 2012 р. таких респондентів було близько 40 %, наприкінці 2021 р. – 26 %, а на початку повномасштабної війни – 18 %» [3].

Опитування «Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го» у грудні 2022 року від Київського міжнародного інституту соціології загалом подібне за даними до попередніх результатів, але також засвідчило «разуче зростання на Півдні й Сході України кількості громадян, котрі пов'язують себе з українською національністю. Якщо 2017 р. таких було 64 %, то 2022 р. – 90 %» [3].

До критеріїв визначення національності, запропонованих респондентам, належали: спадковий («за національністю батьків»), громадянський («за країною, в якій живу»), мовний («за мовою, якою розмовляю») та агітюдний («за моїм ставленням до цієї національності»). Опитування засвідчило зсув від спадкового критерію самоідентифікації (властивого радянським уявленням) до громадянського та агітюдного. Тобто, можна говорити про перенесення громадянської ідентичності «на категорію національності, яка традиційно була етнічною» [4].

Характерно, що відсоток опитаних, для самоідентифікації яких саме мова стала визначальним чинником, залишився сталим – 3 %, найнижчим в обох пунктах зіставлення. Також варто зауважити розбіжність між національною самоідентифікацією та практикою вживання мови навіть у 2010-х роках. Для з'ясування можливих причин такого стану справ варто детальніше розглянути безпосередні відповіді громадян під час опитувань та обговорень у соціальних мережах на запитання щодо ставлення до української мови.

Так, боєць полку «Азов» Національної гвардії України Дмитро Козацький (позивний – «Орест») у березні 2023 року на своїй сторінці у мережі «Твіттер» зробив опитування «Чому ви досі розмовляєте російською мовою?» [5]. Серед п'яти сотень відповідей домінували наступні причини: а) оточення в побуті не знає української; б) важко чи збиваюсь, бо думаю російською; в) перехожу, коли є втома або сильні негативні емоції. Проте більшість визнавала необхідність знання української мови загалом або хоча б як державної (для спілкування у публічних сферах життя). Окремо варто відзначити повторюване звернення респондентів до досі російськомовних громадян сприймати перехід на українську мову як виправлення кривди – повернути забраний у предків свій спадок.

Серед звичайних (поза межами опитування) повідомлень у соціальних мережах можна відзначити тенденцію до детальної фіксації спостережень щодо вживання мови іншими. Мова перестала бути тільки засобом спілкування та все більше перебуває в центрі уваги як певна позиція: громадянська, культурна, особистісна. Характерно, що об'єктом уваги стають як ті, хто розмовляє українською мовою (позитив), так і ті, хто з різних причин не робить цього (ситуативний або повний негатив).

Помітно, що поряд з посиленням тиску суспільства щодо вживання української мови, почала з'являтися реакція спротиву. Для відповідно налаштованих громадян України вона здебільшого пасивна – продовжувати перебувати в комфортній зоні «какая різниця». Агресивний спротив засвідчує саме російсько-орієнтовану ментальність (переважно у сенсі громадянської приналежності, але почасти також у сенсі національної самоідентифікації). Реакції на українську мову спілкування у такому разі варіюються від насмішки до відвертої зневаги та ненависті. Перехід українців на українську мову в Україні та відмова від російської мови (навіть після нападу росії) сприймається такими дописувачами як щось поза межами нормальності та психічного здоров'я, цивілізаційне та культурне самогубство, русофобія [6]. Думка про окрему мову, націю та культуру не береться такими особами до уваги, адже суперечить ключовому уявленню про вищість російського та підпорядкованість українського.

Попри активний спротив окупації й увиразнену під час війни громадянську позицію багатьох українців, саме мова залишається одним з найбільш складних питань самоідентифікації. Вагомість цього питання ще у 2000 році відзначав американський історик та дослідник голодомору 30х років 20 століття Джеймс Мейс: «Єдине, що може реально ілюструвати політичну незалежність, – це несхожість країни з її сусідом, і одним із важливих чинників такої незалежності є мова» [7]. Тож динаміка вживання української мови та ставлення до української мови потребує постійної уваги як на рівні наукового аналізу, так і на рівні продуманої мовної політики.

Після століть коли мова допомагала вижити нації як окремих, бо відмінний, зараз процес значною мірою відбувається навпаки – відчуття відокремлення спричиняє бажання знати та вживати українську мову. Проте такий процес не є односпрямованим та потребує значної внутрішньої (особистість) та зовнішньої (суспільство) роботи, де мова із засобу спілкування (система знаків) стає способом світосприйняття (ментальність).

Список використаних джерел

1. YaleCourses. Timothy Snyder: The Making of Modern Ukraine. Class 3: Geography and Ancient History. ЮТуб. 15 верес. 2022. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Om_A5TTQMm0 (Дата звернення: 19.12.2023)

2. Національна культура та мова в Україні: зміни в громадській думці після року війни. *Головна - Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва*. 10 березня 2023. URL: <https://dif.org.ua/article/natsionalna-kultura-ta-mova-v-ukraini-zmini-v-gromadskiy-dumtsi-pislya-roku-viyni%20> (Дата звернення: 19.12.2023)

3. Українська мова під час війни: ключові тенденції розвитку. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 20.03.2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayinska-mova-pid-chas-viynu-klyuchovi-tendentsiyi-rozvytku> (Дата звернення: 19.12.2023)

4. Кулик Володимир. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. *Збруч*. 07 січ. 2023. URL: <https://zbruc.eu/node/114247> (Дата звернення: 19.12.2023)

5. Орест. Чому ви досі розмовляєте російською мовою? *Твіттер*. 18 бер. 2023. URL: <https://twitter.com/kztsky/status/1636866789404467203> (Дата звернення: 19.12.2023)

6. naumenko. Новина на російськомовному медіа: "Перешедшие на украинский язык после 24 февраля украинцы рассказывают о том, почему они отказались от русского языка, что их мотивирует и как они занимаются". *Твіттер*. 29 бер. 2023. URL: <https://twitter.com/naumenkov/status/1641170807891042307> (Дата звернення: 19.12.2023)

7. Масенко Лариса. Українська мова і Росія. Імперія застосувала проти українців цілий арсенал засобів. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30127210.html> (Дата звернення: 19.12.2023)

Федорова Анна Петрівна,

викладач кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
аспірантка кафедри української мови
Українського державного університету імені
Михайла Драгоманова

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НОВІТНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ У ВОЄННИЙ ЧАС

24 лютого 2022 року назавжди закарбувалося в історії України. Крім зовнішніх і внутрішніх змін країни, війна вплинула на життя кожного громадянина, на його цінності, світогляд, життєдіяльність. Інформаційний простір – це те, що транслює усі зміни, які відбуваються у межах і поза межами держави. Воєнний час вплинув на наш щоденний дискурс і на комунікацію всередині країни. У мові відображено усі події, зміни, перетворення. Сучасна реальність не стала винятком. Нині можна спостерігати чимало нових мовних змін, особливостей, зокрема у політичному дискурсі, що потребують детального вивчення і дослідження, що й зумовило **актуальність** обраної теми.

Мета роботи полягає у дослідженні мовних особливостей новітнього українського політичного дискурсу у воєнний час.

Проблема мовної і мовленнєвої динаміки в різних типах дискурсу, зокрема політичному, завжди цікавила як зарубіжних, так і українських мовознавців. Вагомий внесок у дослідження цього лінгвістичного аспекту зробили такі науковці, як: А. Березовенко, Н. Кондратенко, І. Стаднік, М. Хар та інші.

Усі мовні особливості новітнього політичного дискурсу зумовлені умовами воєнного часу. Нині з'являються нові лексеми, фразеологізми, змінюється риторика політичних діячів, з'являються нові інтенції, що не були акцентовані до повномасштабного вторгнення сусідньої держави.

Важливо наголосити на поняттях **політичний і воєнний дискурси**, адже вони перебувають у тісному взаємозв'язку і не можуть існувати окремо один від одного.

Політичний дискурс – це поєднання мовленнєвих актів, публічного права та досвіду, вираження яких відбувається за допомогою вербальних і невербальних засобів, а саме: